

การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน:
ปัญญาสร้างสรรค์ของคนท้องถิ่น*
KNOWLEDGE CONSTRUCTION IN ISAN DIDACTIC LITERATURE:
CREATIVE WISDOM OF LOCAL PEOPLE

ศาริศา สุขคง

Sarisa Sukkhong

ปฐม หงส์สุวรรณ

Pathom Hongsuwan

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Maharakham University, Thailand

E-mail: sarisa.chom@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์ความรู้และศึกษาการประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน โดยศึกษาข้อมูลวรรณกรรมจำนวน 42 เรื่อง ซึ่งผู้วิจัยนำแนวคิดการประกอบสร้างทางสังคม (Social construction) มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเป็นแนวคิดหลัก และนำแนวคิดการเล่าเรื่อง การประพันธ์ศิลป์ และอัตลักษณ์ทางภาษามาใช้ประกอบการศึกษาวิเคราะห์ ผลจากการศึกษาพบว่า 1) วรรณกรรม คำสอนอีสานประกอบไปด้วยความรู้ 4 มิติ ได้แก่ ความรู้ในมิติของพุทธศาสนา ความรู้ในมิติของสังคม ความรู้ในมิติของมนุษยวิทยา และความรู้ในมิติของภูมิปัญญา 2) การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสานแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ประเภท คือ 2.1) วรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า มีการประกอบสร้างความรู้ด้วยกลวิธีการประกอบสร้างแบบวรรณกรรม โดย 2.1.1) การเล่าเรื่องผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม ได้แก่ โครงเรื่อง การนำเสนอเรื่อง และมุมมองการเล่า 2.1.2) การประกอบสร้างความรู้โดยประพันธ์ศิลป์ ได้แก่ การใช้อุปมาอุปไมย การใช้อุปมาอุปไมย การใช้อุปมาอุปไมย และการย่นย่อที่เกิดจากถ้อยคำ และ 2.2) วรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะไม่เป็นเรื่องเล่ามีกลวิธีการประกอบสร้างความรู้โดยนำเสนอผ่านกลวิธีทางภาษา ได้แก่ 2.2.1) อัตลักษณ์ทางภาษา 2.2.2) การอุปมาอุปไมย และ 2.2.3) วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ การประกอบสร้างความรู้ทั้งหมดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงปัญญาสร้างสรรค์ของคนอีสานอันนำไปสู่การประกอบสร้างทางสังคมท้องถิ่นได้อย่างแยบยล ยกระดับภูมิปัญญา

* Received 6 October 2021; Revised 25 October 2021; Accepted 5 November 2021

ท้องถิ่นอีสานในด้านคำสอน และสร้างความเข้าใจใหม่ให้แก่คนต่างถิ่นรับรู้ว่าคุณอีสานเป็นผู้ที่ฉลาดในการดำเนินชีวิตให้เป็นที่ประจักษ์ในวงกว้าง

คำสำคัญ: วรรณกรรมคำสอน, การประกอบสร้างความรู้, อีสาน

Abstract

The Objectives of this research article were to synthesize and study knowledge construction in Isan didactic literature related to 42 pieces of literature. Social construction was applied as the main concept in the study. The concepts of storytelling, composition, and language identities were also used in this analytical study. The results of the study were as follows: 1) Most of the Isan didactic literature consisted of four dimensions of knowledge : knowledge of Buddhism, social knowledge, anthropological knowledge, and wisdom as knowledge. 2) Knowledge construction in Isan didactic literature could be divided into two types of analysis: 2.1) narrative Isan didactic literature and 2.2) non-narrative Isan didactic literature. According to 2.1) narrative Isan didactic literature, the knowledge was created by means of the following literary construction strategies: 2.1.1) storytelling through literary elements such as storyline, story presentation, narrative perspective, 2.1.2) knowledge construction in terms of composition such as using metaphors, parables, idioms, and contradictions. In terms of 2.2) non-narrative Isan didactic literature, the knowledge construction was presented through language strategies, namely: 2.2.1) language identities, 2.2.2) metaphors, and 2.2.3) critical discourse analysis. All of the mentioned knowledge constructions demonstrates the creative intelligence of Isan people, leading to the ingenious construction of local societies, upgrading Isan local didactic wisdom, and creating new understanding for outsiders to recognize that Isan people have wise way of life that can be widely seen.

Keywords: Didactic Literature, Knowledge Construction, Isan

บทนำ

วรรณกรรมคำสอนนับเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทุกสังคมมนุษย์ใช้จัดระเบียบสังคม ดังเช่นสังคมท้องถิ่นอีสาน วรรณกรรมคำสอนอีสานถือเป็นเครื่องมือที่ถูกสร้างขึ้นอย่างมีพันธกิจสำคัญ คือเพื่อใช้อบรมสั่งสอนอันประกอบไปด้วยแง่คิดคำสอนที่สอดคล้องกับความคิดความเชื่อของคนท้องถิ่น วรรณกรรมคำสอนอีสานจึงมีลักษณะสื่ออุดมการณ์เฉพาะถิ่น และมีบทบาทสำคัญใน

การให้ความรู้ ดังที่ สิทธา พินิจภูวดล และรื่นฤทัย สัจจพันธุ์ ได้อธิบายถึงความสำคัญของ วรรณกรรมคำสอนว่า ก่อนหน้าที่ระบบการศึกษาในโรงเรียนยังไม่มี วรรณกรรมคำสอนได้ทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ให้แก่ประชาชน ผู้ที่นำเผยแพร่คือพระสงฆ์ซึ่งเป็นที่เคารพเชื่อฟังของประชาชน รวมถึงคณะหมอลำที่เดินทางไปตามเมืองต่าง ๆ โดยนำวรรณกรรมไปร้องรำประกอบการแสดง ในขณะที่เดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นผู้สื่อข่าวสารจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่งด้วย วรรณกรรมคำสอนจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนอีสานเพราะแนวคิดคำสอนอาจนำมาใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตได้ตามสถานการณ์ และป้องกันพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ให้เป็นไปตามครรลองที่ถูกต้องตามที่สังคมยอมรับ อาจกล่าวได้ว่า “แนวคิดคำสอน” ที่อยู่ในวรรณกรรมคำสอนคือ “ความรู้” ที่สามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิต (สิทธา พินิจภูวดล และรื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2524)

แม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนไป สังคมท้องถิ่นอีสานดำเนินไปสู่ยุคอีสานยุคใหม่ที่ผู้คนส่วนใหญ่มุ่งหน้าหาความเจริญทางวัตถุ พฤติกรรมของลูกหลานชาวอีสานจึงอาจไม่เป็นไปตามที่สังคมปรารถนา วรรณกรรม คำสอนก็ยังมิมีบทบาทในการควบคุมความประพฤติของคนท้องถิ่นได้ดี เพราะความรู้ที่สืบทอดมานั้นสามารถนำมาเป็นหลักการดำเนินชีวิตได้อย่างร่วมสมัย และถึงแม้ว่าในสังคมท้องถิ่นอีสานจะมีคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอยู่แล้วก็ตาม ทว่าคัมภีร์เหล่านั้นอาจเป็นหลักธรรมที่เข้าถึงได้ยากต้องอาศัยการแปลจากภาษาบาลีสันสกฤตเป็นภาษาไทย และจำเป็นต้องตีความหลักธรรมอย่างลึกซึ้งจึงจะสามารถเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ คนอีสานจึงจำเป็นต้องมีคู่มือชีวิตที่สามารถเข้าถึงได้โดยง่าย และมีพลังต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเชิงลบของคนยุคใหม่ที่อาจนำไปสู่ความเสื่อมถอยทางพฤติกรรม เช่น เด็กสาววัยรุ่นที่ทำอะไรตามฝรั่งไม่ไตร่ตรองว่าสิ่งที่ทำไปนั้นถูกหรือผิด ดังปรากฏในผญาร่วมสมัยในตอนที่กวีเชิญชวนให้ “ซุมไทยน้อย” หรือในที่นี้หมายถึง คนไทยอีสาน จงเชื่อฟังคำสอนนักปราชญ์หันหน้าเข้าทางธรรม อย่ามัวแต่ทำตามฝรั่งที่ไม่ให้ความสำคัญกับการรักษาวล สงวนตัว มิเช่นนั้น เด็กวัยรุ่นอาจตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร ตัวอย่างเช่น

ขอเชิญชวนซุมไทยน้อย	หมัดเมืองสยามราชบุรี
ชวนนักปราชญ์สาเด้อพี่น้อง	หันหน้าเข้าเพิ่มธรรม
ครั้นสิมัวหรือเมาเห่อ	หลงนำชาติฝรั่ง
สิบกว่าปีสิได้ฮู้มลูกน้อย	หลายเหล่าฝรั่งปลอม

(สำลี รักสุทธี, 2552)

ตัวอย่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงมโนทัศน์เรื่องการสอนที่เชื่อว่าหากชวนนักปราชญ์ผู้มีความรู้จะทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างปกติสุข และไม่เกิดข้อผิดพลาด อีกทั้งการยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนายังเป็นการใช้ชีวิตที่ไม่ตั้งอยู่บนความไม่ประมาท ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีความร่วมสมัยที่สามารถนำมาสอนคนรุ่นใหม่ได้ดี แม้ว่าจะมีที่มาจากความคิดความเชื่อที่มีมา

นานแต่เดิมแล้ว แสดงให้เห็นความชาญฉลาดในการสอนของคนอีสานที่สามารถนำแนวคิดเก่ามาปรับใช้เป็นคำสอนได้อย่างร่วมสมัย

นอกจากนี้ เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนยังสะท้อนให้เห็นความเหลื่อมล้ำระหว่างอีสานกับรัฐไทยที่เหลื่อมซ้อนกันอยู่ในสังคมไทย ดังคำว่า “ชุมไทยน้อย” ที่กวีใช้เรียกคนอีสานซึ่งเป็นคนกลุ่มหนึ่งกลุ่มน้อยในรัฐไทย แสดงให้เห็นสภาพที่ด้อยกว่าของคนอีสานแต่ในขณะเดียวกันคนอีสานทั้งหมดก็เป็นประชาชนคนไทยดังที่กวีใช้คำว่า “สยามราษฎร์” นำไปสู่การรับรู้จากคนต่างถิ่นที่นิยามคนอีสานเป็นวาทกรรมว่า “โง่ จน เจ็บ” แนวคิดนี้จึงสอดคล้องกับวาทกรรมอีสานนิยม (Discourses of isanni-yom/isanism) ที่ พัฒนา กิตติอาษา อธิบายว่าหมายถึงการปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนของความรู้และความจริงเกี่ยวกับอีสานที่เป็นผลผลิตจากปฏิบัติการเชิงอำนาจของกระบวนทัศน์ด้านวิถีชีวิตที่ซับซ้อนและหลากหลาย ทว่าความรู้ และกลวิธีการนำเสนอความรู้อย่างสร้างสรรค์ในวรรณกรรมคำสอนอีสานกลับวิพากษ์ให้เห็นว่าคนอีสานไม่ได้มีลักษณะโง่เขลา หรือมีคุณภาพชีวิตที่ย่ำแย่ตามสายตาของคนภายนอก (พัฒนา กิตติอาษา, 2546)

ความรู้ดังกล่าวนี้นี้อาจถูกสร้างขึ้นจากกลไกทางภาษาอย่างมีนัยยะทางสังคม และอาจเชื่อมโยงกับแนวคิดการประกอบสร้างทางสังคม (Social Construction) อันเป็นแนวคิดทางด้านสังคมศาสตร์ที่ได้รับความนิยมนำมาใช้เป็นกรอบทฤษฎีในการวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรมทางปัจจุบันอย่างแพร่หลาย (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2561) วรรณกรรมคำสอนในฐานะที่เป็นเรื่องเล่าจากสังคมและวัฒนธรรมอันสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของผู้คน และเป็นเครื่องมือยึดโยงระหว่างคนกับสังคมให้เป็นไปตามอุดมคติจึงถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างมีกระบวนการจากแนวคิดการประกอบสร้างทางสังคมดังกล่าว กฎเกณฑ์สำคัญของแนวคิดนี้ คือ “กระบวนการ” เช่นเดียวกับกระบวนการสร้างความรู้ที่ไม่เน้นการพิจารณา “สิ่งต่าง ๆ” (Entities) หรือ “สภาพต่าง ๆ” (States) เพราะเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงผลลัพธ์ปลายทางที่ปรากฏให้เห็นเท่านั้น ผู้กระทำ และกระบวนการในการการสร้าง “ความรู้” หรือแบบแผนความคิดที่คนในสังคมมองว่า “เป็นเรื่องปกติธรรมดา” แท้จริงแล้วอาจเป็น “ความรู้” ที่เป็นผลผลิตจากสังคม และบางครั้งเกี่ยวข้องกับอำนาจและความไม่เท่าเทียม โดยมีภาษาเป็นองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการประกอบสร้างทางสังคม (ศิริพร รักดีผาสุข, 2561) งานวิจัยนี้จึงมุ่งสังเคราะห์ความรู้ และศึกษาการประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสานโดยนำแนวคิดการประกอบสร้างสังคมมาประยุกต์ใช้เป็นหลักเพื่อแสดงให้เห็นกระบวนทัศน์ปัญญาสร้างสรรค์ของคนท้องถิ่น และสร้างมโนทัศน์ใหม่ของ “อีสาน” ให้ประจักษ์ในวงกว้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสังเคราะห์ความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน
2. เพื่อศึกษาการประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยสำรวจ รวบรวม และจัดประเภทข้อมูลวรรณกรรมคำสอนอีสานที่เป็นหนังสือหรือเอกสารปริวรรตที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นอักษรปัจจุบันที่ประพันธ์ด้วยสำนวนภาษาถิ่นอีสาน โดยกวีชาวอีสานที่จัดพิมพ์ในภาคอีสาน โดยมีการระบุชื่อจุดประสงค์การแต่งในชื่อเรื่อง หรือมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสั่งสอนเป็นองค์ประกอบหลักของเรื่อง และผู้เขียนมีเจตนาประพันธ์ขึ้นเพื่อใช้สอน

การรวบรวมข้อมูล

ทั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งประเภทของข้อมูลโดยพิจารณาจากการเล่าเรื่องที่ปรากฏในวรรณกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) วรรณกรรมคำสอนที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า หมายถึงวรรณกรรมที่นำเสนอเนื้อหาคำสอนผ่านการเล่าเรื่องแบบนิทาน มีจำนวน 29 เรื่อง ได้แก่ กาพย์พระมนี, ท้าวคำสอน, อินทียาณสอนลูก, ธรรมดาสอนโลก, พญาคำกองสอนไพร่, พระอุปคุตผาบบมาร, ศรีสวัสดิ์วัด, สืหาราชสอนลูก, เสียวสวาด, คดีโลกคดียุธรรม, คำสอนลูกสะใภ้, ชนะสันธราชเทศนาคำสอน, ท้าวกำพร้าวคำสอน, เทวดาสอนโลก, แทนน้ำนมแม่, นางวิสาขาแต่งงาน, นิทานกระต่ายในวงพระจันทร์, นิทานท้าวนกคุ้ม, นิยายสุภาชิตพ่อสอนลูก, ปุสสอนหลาน, ประมวลนานาอาณิสสังข์แผนใหม่ เล่ม 1, ประมวลนานาอาณิสสังข์แผนใหม่ เล่ม 2, ประมวลนานาอาณิสสังข์แผนใหม่ เล่ม 3, พระอินทร์ใช้ชาติ, มะไลหมื่นมะไลแสน, สิริจันโทวาทคำสอน, สุภาชิตสอนลูก, แสงมณีแยงโลก, หลานสอนปู่ 2) วรรณกรรมคำสอนที่มีลักษณะไม่เป็นเรื่องเล่า หมายถึงวรรณกรรมที่นำเสนอเนื้อหาคำสอนที่ไม่ได้ผ่านการเล่าเรื่อง แต่อาจนำเสนอผ่านสำนวนด้วยกลวิธีต่าง ๆ จำนวน 13 เรื่อง ได้แก่ คำกลอนสอนโลก, คำกลอนนักรบเทศน์, คำสอนญาติโยมอีสาน, โฉลกขยาดิและชั่ว โฉลกหญิงดีและชั่ว, นานาสุภาชิตคำกลอน, นานาปัญหา, บุญนำกรรมแต่ง, ประชุมกลอนคดียุธรรม, ผญาพร้อมสมัย, ผะยา ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, ย่าสอนหลาน, ลุงสอนหลาน และสู่ขวัญอีสานร่วมสมัย รวมจำนวนข้อมูลทั้งหมด 42 เรื่อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลวรรณกรรมคำสอนของอีสานตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เพื่อตอบโจทย์วิจัย โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยใช้แนวคิดการประกอบสร้างทางสังคม (Social Construction) มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ จากนั้นเรียบเรียงนำเสนอเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาการประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ประเด็นแรก คือการสังเคราะห์ความรู้ใน

วรรณกรรมคำสอนอีสาน และประเด็นที่สอง คือ ศึกษาการประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน พอสรุปได้ ดังนี้

1. ความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน จากการสังเคราะห์ความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน พบว่า มีความรู้ในหลายมิติ ได้แก่

1.1 ความรู้ในมิติของพุทธศาสนา นับเป็นความรู้ที่สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้า ข้อคิดคำสอนในวรรณกรรมคำสอนจึงมีเนื้อหาที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น แง่คิดเรื่องการบวชทดแทนบุญคุณพ่อแม่ที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องแทนน้านมแม่ ที่สอนให้ลูกผู้ชายรู้จักการบวชทดแทนบุญคุณพ่อแม่ โดยยกตัวอย่างพระพุทธเจ้าที่ทรงเทศนาธรรมโปรดพระมารดาเป็นการทดแทนบุญคุณค่าน้ำนมที่เลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ ตัวอย่างเช่น

ท่านนั้นทวนเห็นอุ้มครองพระแม่ จึงได้คิดฮ่ำอุ้มล้นแต่หลัง บัดนี้คราวที่เฮาทวนฮ่ำเห็นคุณครองประโยชน์ มารดาเพียรพร่ำเลี้ยงเฮาทวนฮ่ำเห็นคุณครองประโยชน์ มารดาเพียรพร่ำเลี้ยงเฮาได้ใหญ่มา เฮาควรเอาตนเข้าบรรพชาทรงเพศ บวชสืบสร้างสมเชื่อศาสนา ควรที่เทศนาให้ในธรรมทรงโปรดแทนน้านมแม่เลี้ยงบุญล้นสิ้นประมาณ

(กัณหา (บ.ช.ย), 2544)

1.2 ความรู้ในมิติของสังคม ความรู้ในมิติของสังคมเป็นการแสวงหาความรู้เพื่อเข้าใจโครงสร้าง กฎเกณฑ์ หรือกติกาการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม ในวรรณกรรมคำสอนจึงมีเนื้อหาคำสอนเกี่ยวกับหลักปฏิบัติการเข้าสังคมเพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องชนะสันธราชเทศนาคำสอนที่สอนว่าก่อนออกมาพูดคุยกับใครควรล้างหน้าแปรงฟันให้สะอาดเสียก่อน นับเป็นมารยาททางสังคมที่ทำให้ผู้คนอยากพูดจาด้วย และให้เกียรติผู้อื่น ตัวอย่างเช่น

อันหนึ่งตื่นบ่ทันล้างแ้วสัพพันบ้านปาก อย่าได้กล่าวปากด้านดอมแท้ต่อไผ่นั้นตายให้ฮีบส่วยหน้าแล้วบ้านปากให้มันดี จึงให้ลีลาไปไหว้คุณพุทโธเจ้า คั้นจักทำการสร้างอันใดก็ตามช่าง คั้นจักออกปากด้านอันใดให้อำเพ็งนั้นเนอ จักทำการใดให้มีใจตั้งต่อนำเทอญ

(พระครูคัมภีร์นิเทศ ป.6, 2539)

1.3 ความรู้ในมิติของมานุษยวิทยา ความรู้ในมิติของมานุษยวิทยาทำให้เรามองเห็นความแตกต่างระหว่างมิติความสัมพันธ์อันซับซ้อนของมนุษย์ในแต่ละสังคม ในวรรณกรรมคำสอนอีสานมีความรู้ในมิตินี้ที่เห็นชัดคือวาทกรรมความเป็นชาย และความเป็นหญิง ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องประชุมนานาสุภาสิตคำกลอนที่มีวาทกรรม “ความเป็นชาย

ในสังคมอีสาน” เช่น การเป็นชายที่ต้องรู้จักทำมาหากิน ไม่เกียจคร้าน หรือปล้นขโมยของคนอื่นกิน รู้จักต่อสู้ ตัวอย่างเช่น

อย่าเป็นชายแฉะเล่นนอนบนรูตั้น ให้ชายบึกชายบั่นรู้จักการข้าวหน้าชายค้ำชาย
เที่ยวขาย อย่าเป็นชายผู้ร้ายปล้นที่ตีเจ้าของ ให้ชายมองชายเห็นเหตุการณ์เมืองบ้าน ให้ชายเอา
การสู้ศัตรูได้ทุกท่า ให้ชายก้าวขึ้นหน้าอย่าขายล้าเมื่อหลัง

(พระทองสุข สุภาจาโร, 2519)

1.4 ความรู้ในมิติของภูมิปัญญา ความรู้ในมิติของภูมิปัญญาเป็นวิธีการ
พยายามแก้ปัญหาการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ชุดหนึ่งที่ผ่านประสบการณ์ การ
เรียนรู้ การสืบทอด สัมผัสเป็นแนวทางในการปฏิบัติจากรุ่นสู่รุ่น เราอาจเรียนรู้ภูมิปัญญาจาก
ชีวิตจริง หรือความรู้ในตำรา และเลือกแนวคิดมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังปรากฏใน
วรรณกรรมเรื่องคำสอนญาติโยมอีสานที่สอนการทำมาหากินให้ทันสมัยว่าปัจจุบันต้องทำ
เกษตรกรรมหลายอย่างพร้อมทั้งเลี้ยงปลาขายไปพร้อม ๆ กันเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น
ตัวอย่างเช่น

ทำนาได้แนวเดียวบ่ทันเพิ่น ขายเอาเงินกะบ่คุ้มการค้ากะบ่มี สุ่มีอันนี้ส่วนสวนผสม ปลุก
พืชพันธุ์ธัญญาหารคู่กันไปด้วย มีสวนกล้วยสวนมันและสวนม่วง สวนลำไยหมากมีสวนพรวัว
หมากกล้วยสวนพรวัวสวนหน่ทุเรียนเงาะ สวนกาแฟสวนยางป่านปอกะพอได้ ทำสวน
ใหม่สวนหม่อนสวนมอนสวนหมากถั่ว ทำสวนครัวต่อเพิ่มเสริมไม้หมากละกอ อีกอย่างหนึ่งนั้น
กะทำบ่อพันธุ์ปลา ขุดเป็นสระในนาเอาหมู่ปลามาเลี้ยง ขายปลาพร้อมขายพันธุ์พืชอย่างอื่น

(เตชวโร ภิกขุ (อินตา กวีวงศ์), 2544)

2. การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน การประกอบสร้างความรู้ใน
วรรณกรรมคำสอนอีสานสามารถแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

2.1 การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะเป็นเรื่อง
เล่า มีการประกอบสร้างความรู้ 2 ลักษณะ ดังนี้

2.1.1 การประกอบสร้างความรู้จากการเล่าผ่านองค์ประกอบของ
วรรณกรรม มีกลวิธีการประกอบสร้างโดยเล่าเรื่องผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม ได้แก่
1) โครงเรื่อง ประกอบไปด้วย 1.1) เรื่องเล่าแบบมีเหตุการณ์ 1.2) เรื่องเล่าแบบไม่มีเหตุการณ์
1.3) เรื่องเล่าที่มีทั้งเหตุการณ์และความคิดคำนึงของตัวละคร 2) การนำเสนอเรื่อง ประกอบไป
ด้วย 2.1) ผู้เล่าเรื่อง 2.2) ตัวละคร ซึ่งตัวละครแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 2.1.1) ตัวละคร
ที่เป็นผู้เล่าเรื่อง 2.1.2) ตัวละครในเรื่อง 3) มุมมองการเล่า ซึ่งวรรณกรรมคำสอนที่มีการ

ประกอบสร้างความรู้ดังกล่าว เช่น ท้าวคำสอน, อินทญาณสอนลูก, ธรรมดาสอนโลก, พญาคำกองสอนไพร่, พระอุปัชฌายาบมาร, สิทราชสอนลูก, เสียวสวาด, คดีโลกคดีธรรม, คำสอนลูกสะใภ้, ชนะสันธราชเทศนาคำสอน, ท้าวกำพร้าว้าคำสอน, เทวดาสอนโลก, แพนน้ำนมแม่, นางวิสาขาแต่งงาน, นิทานกระต่ายในวงพระจันทร์, นิทานท้าวนกคุ้ม และนิยายสุภาชีวิตพ่อสอนลูก ตัวอย่างวรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า และมีการประกอบสร้างผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม เช่น วรรณกรรมเรื่องท้าวกำพร้าว้าคำสอนที่มีการเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์และความคิดคำนึงของตัวละคร ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องแบบมีเหตุการณ์โดยแทรกความคิดคำนึงของตัวละครแล้วนำไปสู่เหตุการณ์ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น

ทุกค่ำเข้าบาท้าวปิ่นบัว ปุ่นประมาณได้หลายปีขึ้นใหม่มาแล้ว ท้าวก็คิดค่อย ๆ หาแก้วมิ่งเมีย กูนี้แต่ผัดเป็นชายขึ้นบ่เห็นฮอยหมุแม่ เห็นแต่ฮอยแพ้วแก้วผู้หนวดยาวแท้แล้ว ท้าวก็คิดอยากได้เมียมิ่งเทียมอก ก็จึงปุ่นไปหาแห่งอาจารย์เจ้า แล้วก็ยกมือขึ้น 3 ที่ก้มขาบ บ่นบอกเบื้องไซ้ข้อต่อไป บัดนี้ข้า่น้อยก็ดอยอยากได้เมียมิ่งมาชมพระเอย สิได้เป็นเฮือนชานต่อไปภายหน้า ขอแก่ออาจารย์เจ้าไซ้คำบอกแน่ท่อน

(น้อย ผิวผัน, 2544)

2.1.2 การประกอบสร้างความรู้จากประพันธ์ศิลป์ ได้แก่ 1) การใช้อุปลักษณ์เล่าเรื่อง 2) การใช้อุปมาเล่า 3) การใช้สำนวนเล่าเรื่อง และ 4) การย่อนแย้งที่เกิดจากถ้อยคำ วรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า และประกอบสร้างความรู้จากประพันธ์ศิลป์ เช่น ปุ่สอนหลาน, ประมวลนานาอาานิสงส์แผนใหม่ เล่ม 1 - 3, พระอินทร์ใช้ชาติ, มะไลหมื่นมะไลแสน, สิริจันโทวาทคำสอน, สุภาชีวิตสอนลูก, แสงมณีแยงโลก และหลานสอนปู่ ตัวอย่างวรรณกรรมที่มีการประกอบสร้างความรู้จากประพันธ์ศิลป์ คือ วรรณกรรมเรื่องการใช้สำนวนเล่าเรื่อง คือวรรณกรรมเรื่องศรีสวัสดิ์วัด ซึ่งมีการนำสำนวนมาประกอบสร้างคำสอนเพื่อใช้ในการเล่าเรื่องนำเสนอความรู้ โดยเปรียบความทบทวนจากการศึกษาเล่าเรียนเหมือนสำนวนอดเปรี้ยวไว้กินหวาน ตัวอย่างเช่น

อดเปรี้ยวได้กินหวาน ตัวอย่างท่านพระครูบา
สุ้ยากปากเพียรมา หลายพรรษาอุตสาห์เพียร

(ภูมิจิต เรื่องเดช, 2525)

2.2 การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะไม่เป็นเรื่องเล่า มีการประกอบสร้างความรู้ ดังนี้

2.2.1 การประกอบสร้างความรู้จากอัตลักษณ์ทางภาษา ได้แก่ 1.1) ระบบสรพนาม 1.2) วิธภาษาในฐานะตรรกะที่บ่งชี้อัตลักษณ์ และ 1.3) อัตลักษณ์จากคำที่แสดงกลุ่มคนอีสาน วรรณกรรมที่มีการประกอบสร้างความรู้จากอัตลักษณ์ทางภาษา เช่น คำกลอนสอนโลก, คำกลอนนักเทศน์, นานาสุภาสิตคำกลอน, ผนวกร่วมสมัย คำสอนญาติโยมอีสาน และประชุมกลอนคตธรรม

2.2.2 การประกอบสร้างความรู้จากอุปลักษณ์ ได้แก่ 2.1) อุปลักษณ์เชิงโครงสร้าง และ 2.2) อุปลักษณ์ในระดับคำ วรรณกรรมที่มีการประกอบสร้างความรู้จากอุปลักษณ์ เช่น ผนวกร่วมสมัยปัญหาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง ย่าสอนหลาน ลูกสอนหลาน และบุญนำกรรมแต่ง

2.2.3 การประกอบสร้างความรู้จากวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ คือ วาทกรรมประกอบความรู้จากอัตลักษณ์คนอีสาน วรรณกรรมที่มีการประกอบสร้างความรู้จากวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ได้แก่ โฉลกชายดีและชั่ว โฉลกหญิงดีและชั่ว นานาปัญหาและสู่ขวัญอีสานร่วมสมัย

ตัวอย่างวรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะไม่เป็นเรื่องเล่า และประกอบสร้างความรู้จากอุปลักษณ์ระดับคำ เช่น บุญนำกรรมแต่ง ที่มีการใช้คำอุปลักษณ์เพื่อความหมายที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเพื่อกล่าวถึงลักษณะภรรยาทั้ง 5 ประเภท ดังจะยกตัวอย่างภรรยาประเภทที่สองคือมาตาภรรยา ซึ่งมีความหมายว่าแม่ เมียที่มีลักษณะเป็นแม่จึงมีจิตใจและพฤติกรรมผูกพันกับสามีดังลูกของตน ตัวอย่างเช่น

เมียที่สองชื่อว่ามาตาภรรยา อาสาผูกพัน แม่ฮักลูกดีฮ้ายแนวใด นางศรีไว้ฮักผัวเพียงนั้น เว้าจี่จั้นฮอดแพงใจแบ่แข็งคือ แม่กับลูกใจผูกพันการอยู่การกิน บ่ดีฉินินทาหาโทษโยกภัยหวังประโยชน์หาได้แก่ผัว บ่ตัวพางหลอกลวงหาเหตุ คอยสังเกตซื่อบอกตักเตือน

(บุญศรี สุวรรณไตรย์, 2545)

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง “การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน: ปัญญาสร้างสรรค์ของคนท้องถิ่น” มีผลการศึกษาที่สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. ความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน มิติของความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสานที่พบ คือความรู้ในมิติของพุทธศาสนา ความรู้ในมิติของสังคม ความรู้ในมิติของมนุษยวิทยา และความรู้ในมิติของภูมิปัญญา ดังจะอธิบายตามลำดับ ต่อไปนี้

1.1 ความรู้ในมิติของพุทธศาสนา เนื่องจากสังคมท้องถิ่นอีสานมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ความรู้ในมิติของศาสนาจึงเป็นความรู้ที่ปรากฏมากที่สุด ในวรรณกรรมคำสอน โดยความรู้เหล่านี้ถูกประกอบสร้างขึ้นจากการนำความรู้ในศาสนา มาขยาย

ประสบการณ์ความคิดเป็นคำสอนที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตกลายเป็นหลักปฏิบัติ อันดีงามควบคู่ไปกับการสืบทอดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวอีสานมาจนถึงทุกวันนี้ อาทิ การเป็นพุทธศาสนิกชนที่ยึดมั่นการประพฤติดี ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่พบมากในวรรณกรรม คำสอนอีสานหลายเรื่อง เช่น การรักษาศีลห้า ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องคติโลกคติธรรม (ศิลา คานแก้ว, 2544) หรือการสอนให้เคารพนับถือพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ความรู้ทางพุทธศาสนา ชี้ให้เห็นทางดับทุกข์ ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกาพย์พระมนี (พระอริยานุวัตร, 2533)

1.2 ความรู้ในมิติของสังคม ความรู้ในมิติสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอน เป็นเครื่องมือขัดเกลาความประพฤติของคนในสังคม ควบคุม และจัดระเบียบสังคมโดยอ้อมให้ ดำเนินไปตามวิถีท้องถิ่น อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นแง่มุมความคิดอันเป็นอัตลักษณ์คนอีสาน อาทิ การให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติ การเป็นผู้มีมารยาทอ่อนน้อม และให้เกิดประโยชน์ ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องปู่สอนหลานที่สอนการเรียกขานสรรพนามในเครือญาติ หรือสอน การเอน (เรียก) คน นับเป็นการจัดระเบียบสังคมโดยอ้อม และการรู้จักไตร่ตรองถูกผิดถึงแม้ว่า จะเป็นผู้อาวุโส ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องหลานสอนปู่ (สวิง บุญเจิม, 2544)

1.3 ความรู้ในมิติของมานุษยวิทยา ความรู้ในมิติของมานุษยวิทยาใน วรรณกรรมคำสอนอีสานมีลักษณะสะท้อนความเป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างระหว่าง เพศ ความเป็นหญิง หรือความเป็นชาย ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องโฉลกชายดีและชั่ว โฉลก หญิงดีและชั่ว ที่อธิบายความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศชายกับเพศหญิง เช่น วาทกรรม “ความเป็น หญิงในสังคมปิตาธิปไตย” ซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นคู่ขนานกับความเป็นชาย ดังปรากฏใน วรรณกรรมเรื่องโฉลกชายดีและชั่ว โฉลกหญิงดีและชั่ว ที่อธิบายลักษณะหญิงดี และไม่ดีที่ควร เลือก หรือไม่ควรเลือกมาเป็นภรรยา และลักษณะชายดี และไม่ดี ที่ควรเลือก หรือไม่ควรเลือก มาเป็นสามี (น้อย ผิวผัน, 2545) และในวรรณกรรมเรื่องคำสอนลูกสะใภ้ ที่สอนให้ผู้หญิงเป็น ภรรยาที่ดี รู้จักหน้าที่ รู้จักวางตัว รักและยำเกรงสามี (กัมพล สมรัตน์, 2544)

1.4 ความรู้ในมิติของภูมิปัญญา ความรู้ในมิติของภูมิปัญญาเป็นความรู้อีกมิติ หนึ่งที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของคนอีสานที่สามารถนำสติปัญญามาใช้ในการปรับตัวเข้ากับ สภาพการณ์ต่าง ๆ ซึ่งก่อนจะได้รับความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาเหล่านั้นต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ อันมาจากการสร้างสรรค์และสั่งสมสืบทอดมา ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องลุงสอนหลาน (กัม มะสุโท ภิกขุ, 2545) และถ่ายทอดหลานที่มีความรู้ภูมิปัญญาการทำอาหารท้องถิ่น เช่น แกง อ่อมหรือเอาะ ไม่ควรใส่น้ำมากไปไม่นำเอาปั่นข้าวเหนียวจุ่มลงไป เพราะถ้าจุ่มลงไปคำข้าวก็จะ ขาด ทำให้อาหารไม่น่ากิน (บุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล และนภาพร พิมพ์วรเมธากุล, 2545)

2. การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน การประกอบสร้างความรู้ใน วรรณกรรมคำสอนอีสาน สามารถแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

2.1 การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะเป็นเรื่อง เล่า ความรู้ในมิติต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าล้วนถูกประกอบ

สร้างขึ้นอย่างมีกระบวนการ ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจึงนำศาสตร์ของการเล่าเรื่องมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ตามองค์ประกอบของวรรณกรรม ดังนี้

2.1.1 การประกอบสร้างความรู้จากการเล่าผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม มีกลวิธีการประกอบสร้างจากการเล่าเรื่องผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม ได้แก่ โครงเรื่อง การนำเสนอเรื่อง และมุมมองการเล่าเรื่อง ดังจะอธิบายต่อไปนี้

1) โครงเรื่อง คือการจัดลำดับเหตุการณ์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด (สรณัฐ ไตลังคะ, 2560) อริสโตเติล กล่าวว่า โครงเรื่องคือลักษณะพื้นฐานที่สุดของเรื่องเล่า (คัลเลอร์ โจนาธาน, 2561) ในวรรณกรรมคำสอนของอีสานมีกลวิธีการเล่าเรื่องจากเหตุการณ์ ได้แก่ 1.1) เรื่องเล่าแบบมีเหตุการณ์ ซึ่งในวรรณกรรมคำสอนของอีสานส่วนใหญ่มีลักษณะแบบขาดก กล่าวคือมีเหตุผลของการดำเนินเรื่องโดยเริ่มต้นจากการกระทำไม่ดีของตัวละครในเรื่องแล้วพระอินทร์ หรือเทวดาตกใจให้ไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า จากนั้นพระพุทธเจ้าก็เทศนาโดยหยิบยกนิทานประกอบเป็นคำสอน ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องชนะสันธราชเทศนาคำสอน (พระครูคัมภีรนิเทศ ป.6, 2539) และประมวณานาอาณิสงส์แผนใหม่ เล่ม 1-3 (ท่านเจ้าคุณพระราชสาธธรรมมุนี (ปสฺสฺสเถร), 2545) 1.2) เรื่องเล่าแบบไม่มีเหตุการณ์ คือการเล่าเรื่องผ่านความคิดคำนึงของตัวละครเพื่อนำเสนอคำสอน ซึ่งเป็นวิธีการเล่าในวรรณกรรมคำสอนอีสานที่ตัวละครผู้สอนใช้เล่าเพื่อสื่อสารกับตัวละครผู้รับคำสอนโดยตรง ตัวละครอาจมีความคิดคำนึงบางประการที่ต้องการนำเสนอคำสอนให้กับตัวละครอีกตัวแล้วนำไปสู่การประกอบสร้างความรู้ในคำสอน ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพ่อสอนลูก ที่เล่าเรื่องเป็นคำสอนผ่านตัวละครของพ่อ และลูกเป็นผู้รับคำสอน (บุญจันทร์ บัวจันทร์, 2544) 1.3) เรื่องเล่าที่มีทั้งเหตุการณ์และความคิดคำนึงของตัวละคร ส่วนใหญ่พบในวรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะเนื้อเรื่องแบบนิทาน เป็นการเล่าเรื่องแบบมีเหตุการณ์โดยเกิดจากการคิดคำนึงของตัวละครแล้วนำไปสู่เหตุการณ์ ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องท้าวกำพร้าวคำสอน (น้อย ผิวผัน, 2544) และอินทนิยานสอนโลก (พระพุทธสาธมุนี, 2549)

2) การนำเสนอเรื่อง คือ วิธีการที่ผู้เขียนเลือกในการนำเสนอเรื่องราว เช่น ใครเป็นผู้พูด ใครพูดกับใคร ใครพูดเมื่อใด ใครพูดภาษาแบบใด หรือใครพูดด้วยอำนาจรอบรู้แบบใด (คัลเลอร์, โจนาธาน, 2561) การนำเสนอเรื่องในวรรณกรรมคำสอนของอีสานแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ประกอบไปด้วย 2.1) ผู้เล่าเรื่อง วรรณกรรมคำสอนของอีสานมักใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่ง หรือบุคคลที่หนึ่งว่า “เฮียม” หรือ “เรียม” ซึ่งหมายถึงตัวเราฉัน หรือข้าพเจ้า ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนิทานท้าวณกุ่ม (ก.กิ่งแก้ว ป, 2548) และมะไลหมื่น มะไลแสน (น้อย อุ่นตุม, 2547) 2.2) ตัวละคร ในวรรณกรรมคำสอนอีสานส่วนใหญ่มีตัวละครที่น่าสนใจอยู่ 2 ลักษณะ คือ 2.2.1) ตัวละครที่เป็นผู้เล่าเรื่อง วรรณกรรมคำสอนที่มีเค้าโครงมาจากขาดกตัวละครผู้เล่าเรื่องจะเป็นพระพุทธเจ้า หรืออาจเป็นตัวละครสักตัวเล่าเรื่องก่อนพระพุทธเจ้า มีลักษณะแบบนิทานซ้อนนิทาน ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องชนะสันธราชเทศนา

คำสอน (พระครูคัมภีร์นิเทศ ป.6, 2539) ท้าวกำพร้าว้าคำสอน (น้อย ผิวผัน, 2544) และกาพย์พระมนี (พระอริยานุวัตร, 2533) 2.2.2) ตัวละครในเรื่อง ซึ่งวรรณกรรมคำสอนอีสานส่วนใหญ่ ตัวละครเอกเป็นเพียงตัวละครในเรื่อง ไม่ใช่ตัวละครที่เล่าเรื่องของตน ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระอินทร์ใช้ชาติ (บุญศรี สุวรรณไตรย์, 2549)

3) มุมมองการเล่า ในวรรณกรรมคำสอนของอีสานส่วนใหญ่ มีมุมมองการเล่าแบบผู้รู้แจ้ง ซึ่งหมายถึงโครงสร้างที่ผู้มองสามารถเล่าถึงความคิดฝังลึกภายใน และเจตนาธรรมแฝงเร้นของตัวละคร (คัลเลอร์ โจนาธาน, 2561) ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนางวิสาขาแต่งงานที่เล่าถึงชีวิตของนางวิสาขาทั้งแต่กำเนิดกระทั่งเข้าวัยที่พร้อมที่จะออกเรือน มีคู่ (ล.นาสสวัสดิ์ เปรียญ, 2548) และท้าวคำสอนที่มีการเล่าถึงท้าวคำสอนตั้งแต่เริ่มเรื่องดูแลปรนนิบัติพระอาจารย์ จากนั้นพระอาจารย์ก็สอนเรื่องการเลือกคู่ กระทั่งได้เจอนางตามคำสอน (พระอริยานุวัตร, 2533)

2.1.2 การประกอบสร้างความรู้จากประพันธ์ศิลป์ อริสโตเติลแยก วาทศิลป์ออกจากประพันธ์ศิลป์ โดยมองว่าวาทศิลป์เป็นศิลปะแห่งการโน้มน้าว ส่วนประพันธ์ศิลป์เป็นศิลปะแห่งการลอกเลียนแบบหรือสร้างตัวแทน ประพันธ์ศิลป์พยายามสั่งสอน ให้ความ สำคัญ และกระตุ้นอารมณ์ ประพันธ์ศิลป์นับเป็นคำอธิบายแหล่งที่มาและกลวิธีของวรรณคดี (คัลเลอร์ โจนาธาน, 2561) การประกอบสร้างความรู้จากวรรณกรรมคำสอนของอีสานจาก ประพันธ์ศิลป์ ได้แก่

2.1.2.1 การใช้อุปลักษณ์เล่าเรื่อง คือการนำกลวิธีการ เปรียบมาเล่าเรื่องเพื่อสอนและประกอบสร้างความหมายอย่างแจ่มชัดยิ่งขึ้น ดังปรากฏใน วรรณกรรมเรื่องเทวดาสอนโลกที่เปรียบเทียบภริยาดีเหมือนมีแก้วมณีค่าสูง และชายใดมี ภริยาไม่ดีเปรียบได้กับการอยู่ร่วมบ้านกับโจร (น้อย ผิวผัน, 2494)

2.1.2.2 การใช้อุปมาเล่าเรื่อง คือการนำความเปรียบมา ประกอบสร้างคำสอนเพื่อนำเสนอความรู้ ดังตัวอย่างในวรรณกรรมเรื่องสุภาจิตสอนลูกที่สอน เรื่องจิตใจให้มีใจกว้างเหมือนกับแม่น้ำ อย่าใจดำเหมือนหมิ่นหม้อ ให้ใจใสสะอาดเหมือนน้ำใน ลำธาร (กัมมะสุทโธ ภิกขุ, 2545)

2.1.2.3 การใช้สำนวนเล่าเรื่อง คือการนำสำนวนมา ประกอบสร้างคำสอนเพื่อใช้ในการเล่าเรื่องนำเสนอความรู้ ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องศรี สวัสดิ์วัดที่เปรียบเทียบทบทวนจากการศึกษาเล่าเรียนเหมือนสำนวนอดเปรี้ยวไว้กินหวาน (ภูมิจิต เรื่องเดช, 2525)

2.1.2.4 การย่อนแย้งที่เกิดจากถ้อยคำ เป็นภาพพจน์แบบ หนึ่งแต่ต่างกับภาพพจน์แบบอื่นตรงที่ผู้อ่านตระหนักรู้ไม่ใช่จากการใช้คำพิเศษออกไป แต่รู้ เพราะการตีความว่าถ้อยคำดังกล่าวขัดแย้งกับสถานการณ์ในขณะนั้น (สรณัฐ ไตลังคะ, 2560) อาจมีลักษณะการใช้คำที่ให้ความหมายตรงกันข้ามโดยต้องตีความ ดังปรากฏในวรรณกรรมยา

สอนหลาน ที่นำการกินบอระเพ็ดมาสอนว่าเป็นยาอายุวัฒนะ ซึ่งเป็นสิ่งที่ขมจนไม่มีใครอยากกิน การเอาสิ่งที่คนไม่ชอบมาบอกมาสอนแท้จริงแล้วเมื่อเราตีความอีกชั้นหนึ่งบอระเพ็ดก็คือคำสอนที่เด็กไม่ชอบฟังแต่มีประโยชน์ (บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล และนภาพร พิมพ์วรรณเมธากุล, 2545)

2.2 การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะไม่เป็นเรื่องเล่า มีการประกอบสร้างความรู้จากกลวิธีทางภาษา ดังนี้

2.2.1 การประกอบสร้างความรู้จากอัตลักษณ์ทางภาษา มีการประกอบสร้าง 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) ระบบสรรพนาม ในวรรณกรรมคำสอนอีสานมักใช้คำที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ สรรพนามบุรุษที่หนึ่งว่า ข่อย และเฮา และใช้สรรพนามบุรุษที่สองว่า พี่น้อง ป้า 2) วิภาษาในฐานะตรรกะเชิงข้ออ้างลักษณะ ในวรรณกรรมคำสอนอีสานมีการใช้ภาษาถิ่นอีสานในการสื่อสารผ่านกลวิธีตั้งคำถามเหมือนสนทนากับผู้อ่านนำไปสู่อัตลักษณ์ความเป็นชาวอีสาน และ 3) อัตลักษณ์จากคำที่แสดงกลุ่มคนอีสาน มักใช้คำที่แสดงอัตลักษณ์ของกลุ่ม เช่น “พวกชุมชาบ้านนอก” ในที่นี้น่าจะเป็นคำเรียกกลุ่มคนอีสาน ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องผญา ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน (สำลี รักสุทธี, 2552)

2.2.2 การประกอบสร้างความรู้จากอุปลักษณ์ ได้แก่ 1) อุปลักษณ์เชิงโครงสร้าง ในวรรณกรรมคำสอนมีองค์ประกอบย่อยในโครงสร้างของทั้งสองแนวคิดสามารถเทียบเคียงกันได้อย่างเป็นระบบ เช่น การเปรียบพอกที่ใส่เสื้อนอกกับส.ส. ทำให้เราเห็นอัตลักษณ์ของ ส.ส. ว่าต้องสวมใส่เสื้อนอกเสมอเข้ามาในวังในสภา ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องผญา ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน (สำลี รักสุทธี, 2552) และ 2) อุปลักษณ์ในระดับคำ คือการใช้คำอุปลักษณ์เพื่อความหมายที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในวรรณกรรมคำสอนอีสานก็มีบางเรื่องที่ใช้คำลักษณะนี้ ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องบุญนำกรรมแต่ง เช่น มาตารรยา ซึ่งมีความหมายว่าแม่ เมียที่มีลักษณะเป็นแม่จึงมีจิตใจและพฤติกรรมผูกพันกับสามีดังลูกของตน เป็นต้น (บุญศรี สุวรรณไตรย์, 2545)

2.2.3 การประกอบสร้างความรู้จากวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ มีกลวิธีการประกอบสร้างทางวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ กล่าวคือ ประกอบสร้างความรู้เกี่ยวกับคนอีสานจากการประกอบสร้างอัตลักษณ์ เช่น คนอีสานเป็นผู้รู้คุณค่าของการทำมาหากิน แม้จะทุกข์ยากแต่มีศีลธรรม อันมีลักษณะเป็นวาทกรรมเชิงวิพากษ์ว่าการเป็นคนจนคนทุกข์ยาก ถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนรวยหรือคนที่มั่งคั่งไม่ได้หมายความว่าความเป็นคนของคนอีสานจะลดน้อยค่าลง ดังปรากฏในวรรณกรรมคำสอนญาติโยมอีสาน ตอนวิพากษ์คนรวยและคนมั่งคั่งว่าอยากได้อะไรก็ได้จะไปไหนก็ไม่เดือดร้อน แต่คนจนนั้นทุกข์จนไม่มีเสื้อผ้าจะใส่ ไม่มีข้าวกิน ถึงแม้จะจนก็อยากเกียจคร้านงาน ตั้งมั่นในความดีมีคุณธรรม (เดชวิโรภิกขุ (อินตา กวีวงศ์) วาทกรรมดังกล่าวนำไปสู่การประกอบสร้างความรู้เรื่องการทำมาหากิน และรู้จักประพฤติดนอยู่ในศีลธรรม แม้ว่าปัจจุบันคนส่วนใหญ่จะมุ่งหาเงินทางลัด และอยู่

ทางไกลศีลธรรม ทว่าวาทกรรมนี้ก็ใช่ว่าจะเป็นอีกหนึ่งอุดมการณ์ในวรรณกรรมคำสอนที่ประกอบสร้างสังคมอีสาน และวิพากษ์ให้เห็นว่าภูมิปัญญาด้านคำสอนของคนท้องถิ่นมีคุณค่าในการสร้างคนให้เป็นผู้มีปัญญาในการดำเนินชีวิต (เตชวโร ภิกขุ (อินตา กวีวงศ์), 2544)

องค์ความรู้ใหม่

จากบทความวิจัยเรื่อง “การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสาน: ปัญญาสร้างสรรค์ของคนท้องถิ่น” ผู้วิจัยได้ตกผลึกเป็นความรู้ใหม่ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียด ดังนี้

วรรณกรรมคำสอนอีสาน (Isan Didactic Literature) คือ ปัญญาสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นอย่างมีกระบวนการอันมีรากฐานสำคัญมาจากแนวคิดสำคัญทางสังคม คือ การประกอบสร้างทางสังคม (Social construction) ซึ่งมีแนวคิดหลักคือการสร้างความจริงทางสังคมเพื่อให้เกิดการยอมรับของคนส่วนใหญ่แล้วยังประโยชน์ในวงกว้าง จากแนวคิดนี้นำไปสู่การวิเคราะห์การประกอบสร้างความรู้อันมาจากแนวคิดเกี่ยวกับความรู้กับแนวคิดการประกอบสร้างผนวกกันเป็นการประกอบสร้างความรู้ (Knowledge Construction) ความรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องถูกประกอบสร้างขึ้นจากกลวิธีที่สร้างสรรค์ที่มาจากกลวิธีทางวรรณกรรม และกลวิธีทางภาษาเป็นกระบวนการสำคัญ กระทั่งนำไปสู่ปัญญาสร้างสรรค์ (Creative wisdom) ในที่สุด

สรุป/ข้อเสนอแนะ

วรรณกรรมคำสอนอีสานถูกประกอบสร้างขึ้นจากอย่างมีกระบวนการ โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือแนวคิดคำสอนที่มาจากความรู้ในมิติต่าง ๆ ได้แก่ ความรู้ในมิติของพุทธศาสนา ความรู้ในมิติของสังคม ความรู้ในมิติของมานุษยวิทยา และความรู้ในมิติของภูมิปัญญา นอกจากนี้ยังมีกลวิธีการประกอบสร้างที่แสดงให้เห็นอัจฉริยภาพของคนท้องถิ่น โดยแบ่งประเภทวรรณกรรมคำสอนตามลักษณะการดำเนินเรื่องเป็น 2 ประเภท คือ 1) วรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า มีกลวิธีการประกอบสร้างความรู้โดยใช้วิธีแบบวรรณกรรม ได้แก่ การประกอบสร้างความรู้จากการเล่าเรื่องผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม และการประกอบสร้างความรู้จากประพันธ์ศิลป์ 2) วรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีลักษณะไม่เป็นเรื่องเล่า มีกลวิธีการประกอบสร้างความรู้โดยใช้กลวิธีทางภาษา ได้แก่ การประกอบสร้างความรู้จากอัตลักษณ์ทางภาษา การประกอบสร้างความรู้จากอุปลักษณ์ และการประกอบสร้างความรู้จากวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ซึ่งการประกอบสร้างความรู้ดังกล่าวนำไปสู่การประกอบสร้างทางสังคมของคนอีสานได้อย่างลุ่มลึก และหยั่งรากทางปัญญาอันสั่งสมอุดมการณ์ของคนท้องถิ่นให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงภายใต้รัฐไทย การประกอบสร้างความรู้ในวรรณกรรมคำสอนอีสานจึงแสดงให้เห็นปัญญาสร้างสรรค์ของคนท้องถิ่นที่สมควรแก่การยกย่อง จากการวิจัยนี้ทำให้ตกผลึกเป็นความรู้ใหม่ คือ ปัญญาสร้างสรรค์อันมีรากฐานกระบวนการมาจากแนวคิดสำคัญทางสังคม คือ การประกอบสร้างทางสังคม ซึ่งมีแนวคิดหลักคือการสร้างความจริงทางสังคม

เพื่อให้เกิดการยอมรับของคนส่วนใหญ่และยังประโยชน์ในวงกว้าง ในส่วนข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะว่า คนรุ่นหลังควรให้ความสำคัญกับวรรณกรรมท้องถิ่นอันเป็นมรดกทางปัญญาที่น่ายักย่อง โดยการร่วมกันขับเคลื่อนปัญญาสร้างสรรค์นี้ด้วยการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น โดยประยุกต์ใช้แนวคิดการประกอบสร้างทางสังคมมาศึกษาเพื่อให้เห็นลักษณะเด่นของปัญญาสร้างสรรค์ในแต่ละท้องถิ่นอันเป็นกุญแจสำคัญในการดำเนินชีวิตที่มีค่ามากกว่าสมบัติอื่นใด อีกทั้งการศึกษาดังกล่าวยังเป็นการอนุรักษ์ และสืบต่อมรดกทางปัญญาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนทำหายยุคสมัย

กิตติกรรมประกาศ

ข้อมูลจากวิทยานิพนธ์เรื่องวรรณกรรมคำสอนอีสาน: การประกอบสร้างความรู้และความสัมพันธ์กับวรรณกรรมประเภทอื่น สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เอกสารอ้างอิง

- ก.กิ้งแก้ว ป. (2548). นิทานตำนานกลุ่ม. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- กัณหา (บ.ช.ย). (2544). แดนน้ำนมแม่. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- กัมพล สมรัตน์. (2544). คำสอนลูกสะใภ้. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- กัมมะสุโข ภิภุ. (2545). สุภาสิตสอนลูก. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- คัลเลอร์ โจนธาน. (2561). ทฤษฎีวรรณคดี : ความรู้ฉบับพกพา. (สุนันทา วรรณสินธ์ เบล, ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: บุ๊คสเคป.
- เตชวโร ภิภุ (อินตา กวีวงศ์). (2544). คำสอนญาติโยมอีสาน. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- ท่านเจ้าคุณพระราชาสารธรรมมุนี (ปภัสสรเถร). (2545). ประมวลนาถาานิสงส์แผนใหม่ เล่ม 1-3. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- น้อย ผิวผัน. (2494). เทวดาสอนโลก. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- _____. (2544). ท้าวกำพร้าวคำสอน. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- _____. (2545). โลกชายดีและชั่ว โลกหญิงดีและชั่ว. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- น้อย อุ่นตุม. (2547). มะไลหมื่นมะไลแสน. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล และนภาพร พิมพ์วรรณเมธากุล. (2545). ย่าสอนหลาน. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- บุญจันทร์ บัวจันทร์. (2544). พ่อสอนลูก. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- บุญศรี สุวรรณไตรย์. (2545). บุญนำกรรมแต่ง. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.
- _____. (2549). พระอินทร์ใช้ชาติ. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.

- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2561). คติชนกับสังคม : หลักการและแนวทางการศึกษาคติชนวิทยา.
ขอนแก่น: คลังนันทวิทยา.
- พระครูคัมภีร์นิเทศ ป.6. (2539). ชนชั้นนันทราชเทศนาคำสอน และโกปตินมหาชนชั้น.
ขอนแก่น: คลังนันทธรรม.
- พระทองสุข สุภาจาโร. (2519). ประชุมนันทาสุภาจิตคำกลอน. ขอนแก่น: คลังนันทธรรม.
- พระพุทธสารมณี. (2549). อินทญาณสอนโลก. ใน พระครูสุเทพสารคุณปริวรรต. วรรณกรรมคำ
สอนอีสาน, หน้า 359-393 ขอนแก่น. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย วิทยา
เขตขอนแก่น.
- พระอริยานุวัตร. (2533). ภาพพระมณี. มหาสารคาม: ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่นภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ.
- พัฒนา กิตติอาษา. (2546). วิจัยอีสาน : วิถีวิทยากับการศึกษาพลังทางสังคมในภาคอีสาน.
นครราชสีมา: สมบูรณ์พรินตัง.
- ภูมิจิต เรืองเดช. (2525). ศรีสวัสดิ์วัด. บุรีรัมย์: ศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.
- ล.นาสสวัสดิ์ เปரிய. (2548). นางวิชาษาแต่งงาน. ขอนแก่น: คลังนันทธรรม.
- ศิริพร รักดีผาส. (2561). ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอัตลักษณ์ และแนวทางการนำมา
ศึกษาภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิลา คานแก้ว. (2544). แห่หน้าสมัย คดีโลกคดีธรรม. ขอนแก่น: คลังนันทธรรม.
- สรณัฐ ไตลังคะ. (2560). ศาสตร์และศิลป์ของการเล่าเรื่อง. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์พรินตังแอนด์พับลิชชิง จำกัด (มหาชน).
- สวิง บุญเจิม. (2544). ปุ่สอนหลาน หลานสอนปู่. ขอนแก่น: คลังนันทธรรม.
- สำลี รักสุทธี. (2552). ผญา ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา.
- สิทธา พินิจภูวดล และรื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2524). วรรณคดีเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.